

DE MOYSES EN DE DUVE
TE BERGEN-OP-ZOOM

DOOR KORNEEL SLOOTMANS

DE MOYSES EN DE DUVE TE BERGEN OP ZOOM

door

Korneel Slotmans

Tussen de Molstraat en de kerk van de H. Maagd bevindt zich een aantal huizen, die van ongeveer 1400 af de namen dragen van de *Duve de Moyses* (later *Grand Monarque*), de *Balanche*, de *Spiegel*, de *Zwane*, de *Gulden Rinck* en ten slotte de kleinste : de *Granaatsappel*. Tot en met *de Rinck* beslaan zij met hun achtererven en stallen gedurende enkele eeuwen de oppervlakte tussen de Fortuinstraat en de huidige Potterstraat. Alleen het pand op de zuid-westhoek van de Molstraat, nu nog *Croonenborg* geheten, vormt daarop met enkele kleine huizen een uitzondering.

In de eerstgenoemde huizen wonen zakenlieden. De oude naam voor de Fortuinstraat, eerst Oude Potterstraat, wordt in de 15e eeuw Lange Meestraat. Dat wijst op handel in meekrap, een vrij kostbaar landbouwproduct, geteeld in de polders van de Schelde delta. Een der bewoners van *de Duve* deed ook in meekrap. Van de zeven eerst genoemde panden hebben de gerenoveerde *Duve* en *MoySES* nog zeer veel van hun oude structuur bewaard. Van deze twee huizen wordt *de Duve* het eerst genoemd.

Op 21 juni 1409 draagt Arnout Danckaerts aan Lysbeth Symon Schellendochter de helft op van het huis en erf *de Duve*. Ten zuiden daarvan bevindt zich dan het huis van Jan Brunen, terwijl het in de Corte Potterstraat of Molstraat eveneens grensde aan Jans Brunen huis en erf. Later zien we dat daar een gemeenschappelijke uitgang is

geweest. *De Duve* blijkt dus geheel ingesloten door het pand, dat later doorgaans *de Moyses* is geheten¹).

In 1445 huurt Peter Coelgeenesone Willemsone *de Duve* voor zeven jaren van Gheerde van Spaengien voor 13 pond groten brabant's 's jaars. Zou de vrouw van Gheerde binnen die zeven jaar overlijden, dan is het huurcontract verbroken²).

De huur is evenwel overgegaan in halve eigendom, want als Pieter Coelgenessoen Willemsz. 2 januari 1466 een erfrente verkoopt geeft hij als onderpand voor de verschuldigde rente, de helft van het huis en erf geheten *de Duyve*³). Het pand aan de zuidzijde (nu de Mozes), dat in 1446 behoort aan Heinric Lichtvoet, die van plan was het over te dragen aan Janne Voirdeel⁴) is in 1466 eigendom van Heinrick van den Oudenborch.

Aan de westzijde (in de Molstraat) was een "*ganck*", waar de panden van Gheerde van Rysegem en Cornelis de Vos een gezamenlijke uitgang hadden. De namen van de aangrenzende huizen zijn niet vermeld, ook niet in andere erfrentebrieven van het zelfde jaar⁵).

Pieter Coelgenens doet in meekrap en staat garant voor andere kooplieden⁶). Hij exploiteert met een collega een meekrapstoof op de N.Z. Haven. Zijn dochter bezit later de helft van deze "*stoof*".

Peter Coelgenen deed ook zaken met kooplieden uit Reimerswaal en Dordrecht⁷). Hij had een zoon mr. Willem Coelgenens, priester, aanvankelijk verbonden aan de Grote Kerk⁸).

---

¹ Stadsregister fol. 101 verso.

² R282, fol. 3 verso, 1445 febr. 15.

³ R285, fol. 39.

⁴ R282, fol. 84, 1446 okt. 14.

⁵ R285, fol. 39 en 85.

⁶ R285, fol. 89 en 145 verso.

⁷ R283, fol. 16, 1454 mei 16 en fol. 152, 1467 dec. 31.

In 1472 koopt Peter Coelgheenensone nog $\frac{1}{4}$ van *de Duyve* bij. Volgens de erfrentebrief, die hij hiervoor aangaat, grenst *de Duyve*' ten zuiden aan het pand van Heinric Hofstads van Brussele en Cornelis Vosch huis en erf, terwijl aan de westzijde (in de Molstraat) weer de gang wordt genoemd, die toebehoort aan Corn, Vosch en Gheerde (van Ryseghem?) in *de Spieghe*⁸). Peter Coelgenens treedt in datzelfde jaar namens twee Middelburgse kooplieden op tegen de Engelsman Janne Colget, die hen lakens had geleverd, die te kort waren⁹).

Voor 12 december 1474 moet hij zijn overleden¹⁰). Als zijn weduwe wordt genoemd: Catlijn van den Heyligenlande. Hun zoon Mr. Willem woont in *de Duve*¹¹) Zij hadden ook een dochter Johanna¹²), die was gehuwd met Anthoenis van Wechelen, in 1471 deken van de Voetboogschutters¹³). Johanna heeft recht op helft van het huis *de Duve* en genoemde meekrapstove. Als haar kinderen worden genoemd Anthonis en Jorys en een dochter Cornelie, gehuwd met de apotheker Janne der Kinderen¹⁴).

Na het overlijden van Johanna Coelgenensz, weduwe van Anthuenis van Wechelen, wordt het gebruik van *de Duve* met huisraad toegewezen aan de zoon Jorys van Wechelen¹⁵). In zijn huis speelden zich tijdens de jaarmarkten handelszaken af tussen vreemde kooplieden. Deze Jorys heeft het erfdeel van Cornelie, gehuwd met Jan der

---

⁸ R286, fol. 98, 1472 jan. 11.

⁹ R287, fol. 16 verso, 1472 april 5.

¹⁰ R287, fol. 77 verso, 1472 dec. 23.

¹¹ R289, fol. 121.

¹² R289, fol. 91 en 121, 1474 febr. 24 en dec. 12.

¹³ R292, fol. 71 verso, 1477 dec. 5.

¹⁴ R286, fol. 27.

¹⁵ R306, fol. 63 verso, 1495 okt. 31.

¹⁶ R309, fol. 110 verso, 1498 april 21. In dit pand verhandelden Bruggenaren zijden, laken en fluweel van Engelsen. R 391, fol. 20, dd. 1480 april 17.

Kinderen, 9 februari 1498 overgenomen¹⁷). Jorys was gehuwd met Adrianen Jansdr. en had uit dit huwelijk twee kinderen¹⁸).

Ondertussen leveren de schepenakten opeens enig nieuw materiaal: Henrick Tyman, bontwerker van beroep (op de Bergse jaarmarkten komen veel pelzen) gaat in 1484 een erfrente aan en geeft daarvoor als onderpand zijn huis *de Balance* in de Oude Potterstraat (nu Fortuinstraat) tussen het huis, *de Spiegel* aan de zuidzijde en *'t Gulden Calf* met *de Duyve* aan de noordzijde. Westelijk bevindt zich de meergenoemde gang, die hij gemeen heeft met *de Spiegel* en uitkomt in de Corte Potterstrate (Molstraat)¹⁹).

Hendrick Tymanss werd ook eigenaar van *de Spiegel*. Voor een afkoopsom verklaart hij in 1493 voor eeuwig "*ghestopt ende toe te houdenen eenen waterloop ende gat als in den muer tusschen Jan van Oekelems huuse ende erve geheeten den Moyses oic in de Oude Potterstrate voirscreven gestaen ende des voirscreven Heinric (Thymans) huus. . . . de Balanche. . . . gestaen .... daer "t selve huys geheeten den Moyses dwater van den voirscr. huuse geheeten de Balanche doer plach te leydene"*. De Moyses zou daar echter nooit last van mogen hebben²⁰).

Wat we hier verder bij kunnen denken: in ieder geval de naam van *de Moyses* is nu een realiteit. Mozes heeft ook hier het Gouden Kalf opgeruimd.

De erfgenamen van Wechelen - Coelgenens ontdoen zich geleidelijk van hun gedeelde rechten op *de Duve* : 9 juli 1501 koopt Janne

---

¹⁷ R215, fol. 105.

¹⁸ R322, fol. 58, 1511 nov. 16.

¹⁹ R299, fol. 73 verso 1484 dec. 19.

²⁰ R304, fol. 39, 1493 aug.9.

Provoost het huis geheten *de Duve* met stallen, pakhuizen en alles wat er toe behoort²¹).

* * *

Vrijwel onmiddellijk nadat Jan Provoost eigenaar van *de Duve* geworden is, begint zijn buurman Janne van Hoekelem uit *de Moyses* onderhandelingen met zijn burens van *de Balanche* (Henrick Thymans) en *de Duve*. Het resultaat is vastgelegd in twee schepenaaktes van 1 september 1501²²).

Henrick Thymans verkoopt van Hoekelem de noordmuur van *de Balanche*, opdat Jan daarop en daarin zou "*moegen tymmeren, anckeren ende metssen van voere van dese straten tot aen de coeken* (keuken) *toe van den Moeyeses, om een viercante stegie den voirscreven Moeyeses hoogter te betymmeren dan tselve huus alsnu betymmert is*".

De eigenaar van *de Moyses* neemt de verplichting op zich, aan dit huis een goot te maken en te zorgen voor een goede afvoer van het hemelwater van *de Balanche*.

Hij mag zijn pand echter niet meer verhogen dan 4½ voet. Uiteraard kon daar niet aan één zijde mee worden volstaan. Vandaar dat van Hoekelem tegelijk met Jan Provoost een soortgelijke afspraak maakt: de muur 4½ voet optrekken en zorgen voor een goede afvoer van het hemelwater van diens huis en erf.

Jan van Hoekelem afkomstig uit Antwerpen, was een belangrijke lakenkoopman²³) Jan Provoost deed in zijden laken. Hij betrok deze van Jeronimus Pause en Michiele Boerdeau komende uit Lyon en hun

---

²¹ R215, fol. 194.

²² R312, fol. 56.

²³ R317, fol. 110 verso, 1506 mei 19. Volgens Antwerpse bronnen deed hij zaken te Keulen in fusteijs. Hij handelde ook in ijzer.

compagnon Franchoy de Verron uit Antwerpen, die de Bergse jaarmarkt bezochten. Hij kocht van hen behalve zijden laken, tevens linten en aanverwante artikelen²⁴).

Hij beperkte zich niet tot deze luxe artikelen en kocht ook "saye" {grof laken) van Janne Vivien uit Valenciennes²⁵). Hij deed eveneens zaken met de Keulenaars Jan Proest en Wijnbaert ter Wadele²⁶) en betrok spelden van een Mechelse koopman²⁷). Bovendien verschaftte-hij in 1504 onderdak aan het gevolg van den heer van Zevenbergen²⁸).

Bij de aankoop van *de Duve* had Jan Provoost het beheer op zich genomen van de boedel afkomstig van wijlen joncfrouwe, Coelgenens, echtgenote van wijlen Anthuenis van Wechelen. De nieuwe eigenaar schijnt de koopsom niet geheel voldaan te hebben, want in 1504 eist mr. Willem Coelgenenz, "cantor in der collegiater kercken van Antwerpen" zijn aandeel in de verkoopsom op, terwijl door anderen ook aanspraak gemaakt wordt op de inventaris²⁹). Tijdens de Koudemarkt van 1503 draagt Jan Provoost een "tresoir met sijnre toebehoirten ende noch een bedstede metten bedden ende huerder toebehoirten alle gestaen in *de Duve* over aan mr. Willem Coelgenens de Cantor³⁰). Verder blijkt de helft van het huis onder beheer te staan van de executeurs van het testament van Johanna Coelgenens, waarvan de opbrengst moest ten goede komen aan :

---

²⁴ R312, fol. 163, 1502 jan. 4; R313, fol. I IO verso, 1502 febr. 19 en R313, fol. 129 verso en 137 verso dd. 1502 mei 7 en juni 23.

²⁵ R313, fol. 127 verso, 1502 ,april 28.

²⁶ R313, fol. 153, 1502 aug. 31.

²⁷ R313, fol. I 73 verso, 1502 dec. 16.

²⁸ Domein rek. 1503/04.

²⁹ R313, fol. 160, 1502 okt. 12 en R345, fol. 125 en 127 verso, 1504 april 17 en 28.

³⁰ R314, fol. 144 verso, 1503 nov.20.

1. een klooster te Antwerpen, waar haar dochter Clare was ingetreden;
2. het opdragen van "de Gulden Mis" op Quateremper woensdag voor Kerstmis;
3. het Begijnhof als bijdrage in de bouw van een kapel;
4. Heylsoeten, een natuurlijke dochter van haar vader Peter Coelgenenz. voor een uitkering³¹).

Diverse volgende schepenactes verraden, dat op *de Duve* nog vrij veel erfrenten en financiële aanspraken drukken. Het erf deel was dus erg verbrokkeld³²).

Anthuenis van Wechelen (Joriszoon), die in 1511 *weert in de Duve* wordt genoemd, probeert geleidelijk aan de totale eigendom te verwerven. Zo neemt hij van zijn broer Jan 1/7 van de helft van *de Duve* over³³). Twee jaar later draagt Jan Provoost hem de helft van *de Duve* op³⁴). Ook het roerend goed uit *de Duve* was openbaar te gelde gemaakt. Jan Provoost ontving van heer Lambrecht de Coster, executeur van het testament van wijlen Johanna Coelgheenz. 25 groten brabantse geld. Dit bedrag had de oude kleeropkoper Peter de Grave ontvangen van het huisraad, dat zich in *de Duve* bevond en dat Jan Provoost had beheerd³⁵). Om het verbrokkelde bezit geheel in handen te krijgen, kocht Anthuenis van Wechelen de andere erven van wijlen Jorys van Wechelen w.o. diens weduwe uit met erfrentebrieven.

---

³¹ R317, fol. 40 recto, 1506 juni 22 en R318, fol. 48 verso 1507 juni 19.

³² R320, fol. 26 verso en 80, 1509 juni 3 en maart 14.

³³ R216, fol. 115 verso, 1509 juni 22.

³⁴ R216, fol. 174 recto, 1511 aug. 22 en R322, fol. 39 verso, 1511 aug.26.

³⁵ R321, fol. 81 verso en 93 verso, 1510 mei 17. Verder R322, fol. 45 verso en 46, 1511 aug. 28 en fol. 122 sept. 12 d.a.v.

Twee ervan worden afgelost in 1529 door Margriete Bay en haar man Jan de Vos. Deze twee namen komen straks terug³⁶). Aankopen van telkens een veertiende deel worden vermeld in 1514 en 1515³⁷).

Anthuenis van Wechelen kocht in 1511 de helft van het *huedescip de Coeckene* met zijn inhoud aan engels bier³⁸).

Hij lijkt welgesteld, desondanks moet het financieel met hem zijn misgelopen. De schout Jan Coelgenen draagt 7 maart 1522 de helft van het *huus en erf met stal, pakhuis en andere toebehoorten* genaamd *de Duyve* ex officio over in handen van Michiel van Nispen³⁹). In 1527 geeft een schuld, die wijlen Anthuenis van Wechelen aan Jan de Vos te Antwerpen had, voldoende reden *de Duyve* in beslag te nemen⁴⁰).

Waar Michiel van Nispen als halve eigenaar dan blijft is niet duidelijk. In ieder geval treedt dezelfde schout in 1527 wederom ex officio op om *de Duve* over te dragen aan genoemde Janne de Vos, poorter te Antwerpen⁴¹).

Maar daarmee is de zaak nog niet opgelost. Jaspar Boyens, meersener, had 16 oktober 1523 *de Moyses* van Jan van Hoekelém, poorter van Antwerpen overgenomen⁴²). Hij had vanwege de déconfiture van de van Wechelens *de Duve* volgens stadsrecht genaast. Na onderling overleg erkent Jaspar evenwel Jan de Vos als eigenaar van *de Duve*, Jan de Vos neemt op zich te zorgen dat er geen water van *de Duve* langs de Mozes zal lopen. Verder mag Jaspar zijn

---

³⁶ R322, fol. 40 recto, 1511 aug. 23 en fol. 50 recto, 1511 sept. 19. Ook R2 I 6 fol. 174 recto 1511 aug. 22.

³⁷ R216, fol. 234 en 256 verso, resp. maart 24 en jan. 26 van genoemde jaren.

³⁸ R322, fol. 7, 1511, febr. 13. In dit pand worden in 1521 kazuifels verkocht. R329 II, fol. 57.

³⁹ R217, fol. 211, 1522 maart 7.

⁴⁰ R334, 2e helft fol. 11, 1527 maart 15.

⁴¹ R218, 1527 maart 15.

⁴² R217, fol. 312.

huis "optimmeren" (verhogen) zoals in een vroegere schepenbrief is vastgelegd. Jaspar krijgt voor het opgeven van het beslag een schadevergoeding in de vorm van een erfrente vari 6 pond groten brabant. Over dit bedrag zullen evenwel arbiters een nadere uitspraak doen⁴³).

Jan de Vos was een zoon van de juwelier Willem de Vos en Barbele Zoutmans uit Antwerpen⁴⁴) en gehuwd met Margriete Bays. Na het overlijden van haar man, verschijnt zij voor de schepenbank, om zich te beklagen, dat de "voirsprake" Jan Bolle uit haar huis *de Duve* een dozijn verguld zilveren kroesen had weggehaald ten bate van de Predikheren van Antwerpen, op grond dat zij zich als poorteresse van Antwerpen vroeger borg gesteld had voor dit klooster. Waarschijnlijk als tegemoetkoming voor het onderhoud van frater Willem, een broer van haar man⁴⁵).

de Moyses herbergt eerste Hervormers

Jaspar Doyens, mercenier, die de "Moyes" van Janne van Heukelem, poorter van Antwerpen kocht, bleef deze hiervoor een erfrente schuldig. Bovendien had de koper nog een erfrente van 6 pond brabant lopen bij mr. Michiel van Heukelom Jans, priester te Antwerpen⁴⁶).

Jaspar Doyens wordt in deze akte Jasper Bertelmeeus genoemd. Hij lost 11 mei 1527 deze erfrente af ⁴⁷), doch neemt 16 februari 1529 weer een nieuwe op⁴⁸).

---

⁴³ R334, 2e helft, fol. 19verso, 1527 mei 23.

⁴⁴ R336, 1e helft, fol. 32 verso, 1529 maart. 25.

⁴⁵ R336, 1e helft, fol. 32 verso, 1529 maart 25 en R338, 2e helft fol. 2.2 verso en 23, 1531 mei 1.

⁴⁶ R333, 1e helft, fol. I verso, 1526 jan. 21.

⁴⁷ R334, 2e helft,, fol. 42 recto.

⁴⁸ R336, 1e helft, fol. 14 recto.

Jaspar is vóór 6 april 1543 overleden, want dan spreekt een schepenacte van Mayken Sanders, weduwe wijlen Jaspar in "den Moyses"⁴⁹). Mayken Sanders heet in het Opdrachtregister op 31 dec. 1557 Mayken Alexandri, wede. wijlen Jaspar Bartholomeeus⁵⁰). Met haar zoon mr. Jaspar draagt zij dan het huis "den Moyses" over aan haar schoonzoon Cornelis de Clerck⁵¹). Deze acte vermeldt, dat ten westen lag "de achterhuysse van de Duyve" (dit is wat wij nu *Achter de Moyses* noemen⁵²).

Cornelis de Clerck rondt zijn bezit af als hij van Jan Symonssone Bay 3 maart 1559 aankoopt het huis, erf, grond, pakhuizen, winkels, kelders, stallen, van achter tot voren, niets uitgezonderd, mitsgaders ook een waterloop van *de Moyses* en 1/3 "bornput" (want die wordt ook door *de Balanche* en *de Moyses* gebruikt), alle gelegen in de Lange Meestrate, geheten *de Duve*⁵³).

* * *

De bewoners van *de Mozes* en hun familie, vormden tussen 1560 en '70 de spil van de reformatie binnen Bergen op Zoom⁵⁴). Cornelis dreef, evenals zijn schoonmoeder, op grote schaal handel in zijden en andere lakens en had als zodanig o.a. connecties met Engelsen, die al vele jaren gebroken hadden met Rome. Cornelis de Clerck bekleedde verschillende functies in het stads- en kerkbestuur.

---

⁴⁹ R324, fol. 52 marge.

⁵⁰ Weduwe van

⁵¹ R222, fol. 78.

⁵² Let op de verwarring rondom de naam *De Moyses*; Fortuinstraat 7 is *De Duve*.

⁵³ R222, fol. 137.

⁵⁴ Voor dit e.v. J. Kleyntjena s.j, en C. Slootmans, *Hervorming te Bergen op Zoom* 1933, p. 15, 19 t/m 21, 25, 33, 38 en 40.

Cornelis de Clerck was gehuwd met Kathelyne Jaspers Buyens, dochter van Jaspas Bartholomeus en Mayken Sanders en was een zwager van mr. Jaspas Buyens van Vosbergen, in 1564 eveneens lid van de magistraat. Zij onderhielden nauwe connecties met de pastoor (rector) van het St. Elisabeths Ziekenhuis, die in 1565 naar Merxem was vertrokken. Dit moet geweest zijn Janne van Diest, bijgenaamd van Brandenborch. Maar volgens de attestatie van de zusters van dat gasthuis was deze altijd rechtzinnig in de leer geweest⁵⁵).

Cornelis de Clerck is in april 1568 gevlucht. De onderzoekscommissie nam al zijn goederen en papieren in beslag. Hieruit bleek dat hij grote en kostbare veranderingen aan *de Moyses* had laten doen. Het naastgelegen pand *de Duyve* was verhuurd aan een Jan Bernaerts.

Het huis *de Moyses* was volgens de onderzoekrechter *wel gestoffeert van silverwerck, tapisserye, ende anderen costelycken huysraet*, terwijl Cornelis wordt afgeschilderd als een gastvrij man.

Wat er precies met de goederen van Cornelis de Clerck gebeurd is, eist nog het nodige onderzoek. In ieder geval blijken vóór 1628 *Moyes en "Duyve* samen in het bezit gekomen te zijn van Sr. (Seigneur) Thomas Dankaerts Schalck.

De Duyve

Voor notaris Witte werdt 12 februari 1628 een koopacte gepasseerd, waarbij Louis Danckaerts Schalck, daartoe gemachtigd door Jaspas Danckaerts Schalck en Heyndrick Flierinck lakenkoopman, als man van Janneken Danckaerts Schalck, alle erfgenamen van Sr. Thomas Danckaerts Schalck en juffrouw Franchina Jansdochter opdragen aan Abraham Dierickx kleermaker, het huis *de Duyve* voor f 2300,-.

In deze akte is vastgelegd dat :

---

⁵⁵ R398, fol. 8 verso, 1568 juni 1.

De Moyses en rechts op de hoek Molstraat De Duve 1975

1. *den ganck staende onder de huisinge voirscr. alsmede het camerken boven de ganck zal blijven aen de Moyses, gelijk tselve tot noch toe is gebruyct;*
2. aangezien de achtergevel van de Duif geheel blind is en geen licht heeft, daar ook nooit een raam gemaakt zal mogen worden, dat uitziet op het erf van *de Mozes*;
3. tussen beide panden een *gemeene loden goot* ligt, waardoor de eigenaren van het huis *de Mozes* hun hemelwater mogen lozen. De eigenaren van *Mozes* en *Duif* zullen samen de kosten van die goot ieder voor de helft dragen⁵⁶).

De erfgenamen van wijlen Abraham Dirckx de Gelder en Tanneken Pieters verkopen 10 november 1673 aan Gydeon de Bye, mr kleermaker, het huis *de Duyve*⁵⁷).

Johannis Steurbroek, mr. chirurgijn verkoopt 1 december 1741 namens Elisabeth deVries, weduwe wijlen Sr. Jacobus Steurbroek, het huis "de Duif" aan Sr. Anthony Wijkmans, smid van beroep⁵⁸).

1749 mei 9

verkoopt Joh. Hendrik van Dijke aan meestersmid Anthony Wijkmans het huis *de Duif*. De koper zal volgen :

"al het smidsgereedschap eenigszins tot de smederij behorende, item de winkelplanken, nagelbacken, schuyven, 2 leggende en 2 staande platen, 4 glazen raampjes, zes cleerstokken en 1 rek".

Waarschijnlijk betreft het hier alleen de inventaris van de smederij die door Joh. Hendr. van Dijke gehuurd was, want Wijkmans blijft eigenaar⁵⁹).

---

⁵⁶ R232, fol. 190, 1628 febr. 18.

⁵⁷ R241, fol. 97.

⁵⁸ R255, fol. 36 verso.

⁵⁹ R257, op aangegeven datum.

1749 dec. 27

Antony Wijkmans, wonende te Rotterdam, verkoopt aan Pieter Wijkmans het huis *de Duyve*, zonder al het genoemde roerende goed, met de winkel, de vloer en de kasten en de smederij. Jan Hendrik van Dijke blijft huurder tot 1750⁶⁰).

1754 maart 29

Pieter Wijkmans meestersmid, poorter en burger van Bergen op Zoom, verkoopt aan Mons. Hendrik Meulenberg het huis *de Duyve*⁶¹).

1767 januari 9

Monsieur Hendrik van Meulenberg, poorter van Bergen op Zoom, verkoopt aan mr. Johannis van Wezel, poorter van Bergen op Zoom, "*een huijzinge geappropriert tot een smitserye . . . genaempt de Duyve*."

De akte was gepasseerd voor notaris van der Hagen op 17 december 1766⁶²).

1789 juli 3

Meester Jan van W esel, smid en mesmaker alhier, gaf 14 april 1788 aan Dingeman van der Horst, koopman te Dordrecht, het recht twee huizen van hem te verkopen. Deze verkoopt *de Duive* 3 juli 1789 aan juffrouw Maria Ketgens, weduwe van Sr. Jan Coenraad Smeltzer, In haar naam tekent haar zoon Sr. Jan Smeltzer⁶³).

---

⁶⁰ Idem, idem.

⁶¹ R258, op aangegeven datum.

⁶² R263, op aangegeven datum.

⁶³ R269, op aangegeven datum.

De Duve, zijde Molstraat. 1975

De naam op de gevel duidt op het toenmalige restaurant, niet op de huisnaam

De Moyses

Jaspar Danckaerts Schalck verkoopt aan zijn zwager Henrick Flierinck (zie onder *de Duyve*) op 2 april 1632 "*de achterhuysinge van den Moyses met het huysken daer nevenaen gestaen, alsmede de grote camer, die aen het huys de Moyses te comen plach ende sal oock mede volgen het viercant oofken, dat nu voor eenen misput leyt als de bloemenhoff, gelijk als die jegenwoirdelick affgepaelt is*"⁶⁴). Dezelfde dag verkoopt Henrick Fierlinck, lakenkoopman, als man van Johanna Danckaerts Schalck aan zijn zwager Jaspar Schalck de helft van het huis *de Moyses* in de Lange Meestraat (= Fortuinstraat).

De koper zal het water van de achterhuizen leiden door de gang van deze huizen uitkomende in de Molstraat. Hiervoor zal een moosgat worden gemaakt in de nieuwe muur op de hoek van het huis daar Merten Budmaar in woont. De weduwe verklaart dat de koopsom in 1648 is afbetaald⁶⁵).

1664, september 5

Bij executie wordt krachtens machtiging van de Raad van State dd. 28 juni 1662 door de schout ex-officio verkocht het huis *de Moyses* toebehoorende Jaspar Schalck. Henrick Middelhuysen hypotheekhouder en crediteur, pretendeert het recht van aanboording. Hij wordt de nieuwe eigenaar⁶⁶).

---

⁶⁴ R233, fol. 212.

⁶⁵ R233, fol. 211.

⁶⁶ R240, fol. 34.

1710, januari 3

Heer Gregorius van de Lemmert, gehuwd met juffrouw Maria Mourmans, verkoopt aan Johan Knips, schepen dezer stad het huis *de Moyses*⁶⁷).

1728, oktober 21

Jacob Willem van Alphen, rentmeester van de Markies, volmacht hebbende van juffrouw Digna van Alphen, weduwe en boedelhoudster van wijlen de heer rentmeester Johan Knips, verkoopt aan Mons. Johannes Biesman mr. chirurgijn het huis van ouds genaamd *Moises*, nu de *Grand Monarch*, met nog twee huisjes in de Molstraat en een koetshuis met stal. (Op 26 mei 1718 was er iets van het pand afgegaan ten behoeve van *de Balanche*).

Het saletje van het huis had goudleer behangsel, een schilderij voor en ijzeren (vuur) platen in de schoorsteen.

Het pand was verhuurd aan de heer van Lanschot⁶⁸).

De wijziging van de naam *de Moyses* in *Grand Monarque* door Knips of Biesman lijkt een tijdverschijnsel. Uiting van Vrijzinnigheid met Franse allure.

1789, juli 3

Namens de kinderen en de erfgenamen van wijlen Johan Biesman, verkoopt notaris Frederic Nicolaas van Engelen het huis *de Moises* of *Grand Monarque* aan juffr. Maria Ketgens, weduwe van Jan Coenraad Smeltzer (zie onder *de Duyve*). De notariële akte is van 30 juni 1709.

---

⁶⁷ R248, fol. 109.

⁶⁸ R251, fol. 242.

Het pand is echter genaast door Johan Biesman (zoon van de overledene?). Zo blijft het pand in bezit van de familie Biesman⁶⁹).

In de 19e eeuw ⁷⁰)

Uit de nalatenschap van haar tante Cornelia Titia Biesman werd *de Mozes* 22 januari 1811 toegewezen aan Johanna Dingena Biesman, gehuwd met Nicolaas François Dangueraud.

Haar erfgenaam is op 10 mei 1811 Theodorus Nicolaas Beels, medisch doctor, die *de Mozes* 1 april 1822 verkoopt aan Johannes Smeltzer.

1843, november 1

Mej. Maria Elis Touw, wede. van Jan Smeltzer verkoopt *de Grote Monarch* (*Mozes*) aan Hubertus Ad.-ianus Breemers, pruikmaker.

1855, maart 12

Hubertus Adrianus Breemers verkoopt *de Grote Monarch* aan Johannes Petrus Lafontyn.

1890, juli 15

Petronella Jacoba de Bruyn, weduwe van Joh. Petrus Lafontyn, draagt het pand benevens een kelder onder *de Duyff* over aan :

1. Cornelis Laurentius Assélbergs Wz., boekhouder ener suikerfabriek,
2. Eduardus Johannes Asselbergs Wz., koekbakker.

De eerste was met een der dochters van Petronella de Bruyn gehuwd en diens aankoop betrof slechts een afgepaald stukje grond in de Molstraat.

---

⁶⁹ R270, op aangegeven datum.

⁷⁰ R270, op aangegeven datum.

Eduardus krijgt 18 juni 1890 vergunning een bakkerij in zijn nieuwe eigendom te vestigen.

1922, februari 3

wordt Bemardus Com. Joh. Asselbergs eigenaar en in 1961 W. Asselbergs Bz,

Eduardus Asselbergs Wz. en zijn afstammelingen hebben, na in de Steenbergsestraat in 1875 begonnen te zijn, in *de Moyses* een banketbakkerij opgezet in de meest brede zin. Zij bezat grote reputatie. En dat niet alleen voor banket, maar ook als hostiebakkerij voor West Brabant. Na een eeuw is hieraan een einde gekomen.

W. Asselbergs Bz. bracht *Duyve* en *Moyes* weer in één hand. Dat bleek een gelukkige omstandigheid voor herstel. Beide panden zaten nl. op een vreemde wijze in elkaar verstrengeld. Bovendien vertoonde vooral *de Duyve* zeer vele en vervelende mankementen. Een en ander eiste een flinke opknopbeurt. Bij nader onderzoek kon het daar niet bij blijven. Het werd tenslotte een grondige en geslaagde restauratie en renovatie van gevelpartijen, bedaking en interieur. Het geheel werd een aanwinst voor de Fortuinstraat. Dit ingrijpend herstel onder leiding van Ir. J. Weijs Jz. was voorafgegaan door een doortastend ruimen en herstellen van de kelder ten westen van *de Duyve* , ook wel *Achter de Moyses* genoemd. Dit deed de eigenaar zelf. In de zo gewonnen gotische kelder begon W. Asselbergs een horecabedrijf n.l. een bar en zodra er gelegenheid toe kwam in *de Duyve* een koffieshop. De *Grote Monarque* werd een "besloten restaurant".

* * *

restauratieplan van Weyts Architecten in 1974

De opkomst van het restaurantwezen dateert pas van na de Franse revolutie. De culinaire kunst was sedert de 17 e eeuw meer en meer tot bloei gekomen, maar alleen bij het hof en daarbij behorende kringen⁷¹).

Aan de vooravond van de Franse revolutie, in de jaren 1780, beginnen de "filosofische diners", waarbij kopstukken uit de literatuur en filosofische kringen hun ideeën spuiden, die tot de Franse revolutie leidden.

In de na-Napoleontische tijd komt er onder de burgerij vraag naar restaurants. Er verschijnen zelfs als spoedig culinaire gidsen. Dan ontstaat de klassieke opzet van het diner in de bekende drie

---

⁷¹ Jean Paul Arron, *Le mangeur du XIXe siècle*. R. Lafont, Paris 1974.

hoofdafdelingen, die in de 19e eeuw nog weer in allerlei onderdelen vervielen. Men spreekt van dertig verschillende schotels.

Heel de voorbereiding van het diner geschiedt pas na 1850 in de keuken, bij ieder gerecht krijgt men nieuwe borden. Bediening en gerechten zijn, dank zij de invloed van het Jacobijnse centralisme, ingesteld op de Parijse eter, terwijl Parijs al dit voedsel van buiten af moet betrekken. {Les Halles}.

Slordig wordt aanvankelijk nog omgesprongen met de wijn. Hierin komt pas na 1855 verandering met de classificatie van de Médoc. Naast de triumferende burgerlijke smulpaap, kende de negentiende eeuw vooral marginale eters : hele, halve en helaas de niet-eters, Deze 19e eeuwse verschillen zijn gelukkig verdwenen.

Ook Parijs raakt de laatste tijd zijn centrale positie als het culinaire hoogtepunt geleidelijk kwijt. Als gevolg van het autobezit is het mogelijk geworden ter plaatse van provinciale specialiteiten te genieten.

Dat is een 20e eeuwse ontwikkeling, die velen hopen ook verwezenlijkt te zien en tonen zal levensvatbaarheid te hebben in de *Grand Monarque*.

15 maart 1975

Korneel Slotmans

Bewijsplaatsen

De aangehaalde nrs. R213 t/m 277 verwijzen naar de
Registers van Opdrachten,
de nrs. R279 t/m 340 naar de
Registers van Rentebrieven en recognitiën en
de nrs. R390 t/m 395 naar
Registers van Procuratiën en certificatiën,
alle van Gemeente-archief Bergen op Zoom.

Bij de folio-aanduidingen zijn alleen de verso's vermeld.
In alle andere gevallen is het recto.

Verwijzingen

Zie voor nadere info ook de Waterschans:

- W. Asselbergs   [Over het huis "De Moyses" \(Fortuinstraat 5/5A\)](#)
G.A. Huybregst   [De geschiedenis van Bergen op Zoom XII: Bergen op Zoom
in vreemde handen 1567 - 1577](#) Pag 24
M. Vermunt   [De bewoningsgeschiedenis van 'de Balanche'
\(Fortuinstraat3\)](#) Pag 4
J Spijkers   [Confiscaties van de Raad van Beroerten in Bergen op
Zoom](#) Pag 28